

NUSRET GEDİK**

Rızâyî-i Vâni (ö. XVII yy.?) Mecmû‘ası ve Haylî (ö. 1040/1630-31)’nin Mavrav Hicviyyesi*

The Compilation of Rızayı Vani (d. in 17th Century)
and Haylı’s (d. 1040/1630-31) Satire of Mavrav

Ö Z E T

Şiir mecmuaları edebiyat tarihimizin ana kaynakları arasında yer almaktadır. Bu mecmualar; tezkirelerde adı geçmeyen, günümüze herhangi bir eseri ulaşamamış pek çok şairi ve bu şairlerin şiirlerini barındırdığı gibi çeşitli dönemlerde sevilip okunan şairlerin yeni şiirlerini de ihtiva edebilmektedir. Çalışmanın konusu XVII. yy. şairlerinden olup kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadığımız Rızâyî-i Vâni’nin tertip ettiği mecmuadır. Çeşitli Türk ve Fars şairlerinin yanı sıra Rızâyî’nin kendi şiirlerini de barındıran Rızâyî-i Vâni Mecmû‘ası, hiciv edebiyatına katkı yapacak bir hicviyyeyi de içermektedir. Rızâyî, 1040/1630 Bağdat seferine katılan XVII. yy. şairi Haylı’nın bu seferde nazmettiği hicviyyeyi büyük ihtimalle mahallinde mecmuasına aktarmış olmalıdır. Zira Rızâyî’nin de sefere katıldığına dair şiirlerinde emareler görülmektedir.

Klâsik Türk edebiyatının başlangıcından nihayetine kadar şairler tarafından kaleme alınmış olan hiciv mahiyetindeki manzumeler belirli dönemlerde daha çok revaç bulmuştur. Bu minvalde özellikle XVII. yy. hiciv edebiyatı için altın bir çağ olarak adlandırılabilir. Hicvin büyük üstadı Nefî (ö. 1044/1635) de bu yüzyılda yetişmiş, ayrıca farklı şairler tarafından umumiyetle şahıslara dair olmak üzere pek çok hicviyye yine bu zamanda kaleme alınmıştır. Çalışmanın konusu da bu bağlamda XVII. yy. şairlerinden olup kaynaklarda sipahi zümresinden olduğu belirtilen Haylı’nın manzumesidir. Manzume tespitlerimize göre Azmizâde Hâletî (ö. 1040/1631)’nin Hadd-i Mestân’ına nazire olarak kaleme

A B S T R A C T

Poem compilations are considered as one of the main sources of history of literature. These compilations usually contain not only the poems, whose authors were not mentioned in poet biographies or poets, whose poems could not make up to date, but also new poems of popular poets. The subject of this study is the compilation of Rızâyî-i Vâni who was one of the 17th century poets. There is no reference about him in the sources. The compilation of Rızâyî-i Vâni, besides various Turkish and Persian poems, includes a satire, which would contribute the literature of satire. Rızâyî probably copied the satire of Haylı during the 1040/1630 Bagdad Expedition which he attended at that time. For there are signs in his poems that indicates that Rızâyî also attended the expedition.

Satire had been a very popular type of poem for the poets from the start of the Classical Turkish literature to its end. In this manner, 17th century might be considered as a golden age for satire literature. Nefî, the grandmaster of the satire, was a breed of this century. Also most of the satirical texts which generally aim certain individuals were written in this century. The subject of our study is a poem of the 17th century poet Haylı who was recorded as a timariot in the sources. This poem according to our examination was written as a reply (nazira) to the Azmizâde Hâletî’s, Hadd-i Mestân. While some sources say that he was a diwan owner, he might be confused with Haylı-i Kırkilisevi (d. 1098/1686-87) who lived in the

* Makalenin Geliş Tarihi: 30.03.2020 / Kabul Tarihi: 16.04.2020.

** Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü, (nusretgedik@hotmail.com), ORCID ID: 0000-0002-5105-7854.

almıştır. Şair, bazı kaynaklarda *Dvân* sahibi olduğu belirtilmesine rağmen aynı yüzyılda aynı mahlası taşıyan *Haylî-i Kırkkilisevî* (ö. 1098/1686-87) ile de karıştırılmaktadır. Çalışmada *Rızâyî-i Vâni Mecmû'ası* hakkında bilgi verilecek ve XVII. yy.'ın mahlasdaş iki şairi söz konusu edilecektir. Ayrıca Osmanlı kroniklerinde hakkında çeşitli bilgiler bulunan ve bugün dahi Gürcüler tarafından bir kahraman olarak anılan *Mavrol Han* tanıtılacak ve *hiciv* edebiyatına katkı olması hasebiyle *Haylî'nin hiciviyesi* de nesne çevirili metin hâlinde okuyucuya sunulacaktır.

ANAHTAR KELİMELER

Mecmua, Hiciv, XVII. yy., Rızâyî, Haylî, Mavrov.

same century as him and used the same nickname. In this paper, first information will be given about *Rızâyî-i Vâni Compilation*, and two poets of the 17th century who shared the same nickname will be mentioned. Also *Mavrol Khan*, who is still regarded as a hero among the Georgians and mentioned in the Ottoman sources will be introduced. Then in order to contribute the satire literature, satire of *Hayli* will be transcribed and turned into prose.

KEYWORDS

Compilation, Satire, 17th Century, Rızayi, Hayli, Mavrov.

Giriş

Klâsik Türk edebiyatı ürünleri içerisinde değerlendirilebilecek mecmualar genellikle hazırlayan kişilerin beğenilerini yansıtan birer not defteri (Kut 1986: 170) hüviyetindedirler. Türk edebiyatının kaynakları arasında sayılan mecmualar, hazırlandığı dönemin şiir zevkini göstermesinin yanı sıra tezkirelerde veya diğer kaynaklarda adı geçmeyen şairleri ve bu şairlerin şiirlerini barındırmasıyla onları bugüne taşıması açısından ayrıca önemlidir. Mecmualar içerisinde müstakil olarak elimizde bulunmayan kimi eserlerin yer alması da mümkündür. Misal olarak Ahmed Fakih'in *Çarhnâmesi eğer Câmîü'n-Nezâir* adlı nazire mecmuasında bulunmasaydı bugün hala varlığından haberdar olmayacaktık (Kut 1986: 171). Hâliyle bu eserler edebiyat tarihimiz ve metinler açısından son derece önemlidirler. Ali Cânip Yöntem'in şu sözleri meseleyi daha belirgin hâle getirmektedir: "Kim kaleme almış olursa olsun, o esnada şöhret bulan veya şöhretini kaybetmemiş şairlerin eserlerini toplamış olduğuna şüphe yoktur. Müntehib, tanınmış bir adamsa şahsî zevkinin bizce ehemmiyeti derkârdır. Lâlettayin ve meçhul bir adamsa, şahsî bir zevkten ziyade umûmî bir telâkkiyi göstermesi itibariyle daha mühimdir" (Yöntem 1927: 363).

Mecmualar üzerine bir ansiklopedi maddesi yazan Günay Kut da bu eserlerde yer alan metinleri işledikleri konulardan hareketle bu eserleri, "nazîre mecmuaları, seçme şiir mecmuaları, aynı konu ile ilgili eserlerin bir araya gelmesiyle oluşan mecmualar, karışık mecmualar, tanınmış kişilerce hazırlanmış mecmualar olarak sınıflandırır (Kut 1986: 170-172).

Son yıllarda mecmua çalışmaları önemli ölçüde artmış olup araştırmacılar tarafından kütüphanelerde yer alan farklı alandaki mecmualar akademik mahiyette ortaya çıkarılmaya devam etmektedir. Bu çalışmalar kimi zaman eser bazlı, kimi zaman kütüphane bazlı olabilmekte sonuç olarak ise Türk edebiyatına mecmua özelinde hizmet sunmaktadır. Bu gayretler neticesinde adı ve/veya eseri kaynaklarda geçmeyen şairler ve şiirleri ortaya çıkarılmakta veyahut dîvânî elimizde olan şairlerin dîvânlarında olmayan şiirleri de ilim âlemine sunulmaktadır. Kimi zaman ise yazma eser kütüphanesi özelinde orada bulunan mecmuaların dizin ve muhtevaları yapılmaktadır. Mesela Nuruosmaniye Kütüphanesi Türkçe şiir mecmuaları zikredilen çalışmalara güzel bir örnek olabilir. Bu çalışmada Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunan 20 Türkçe mecmua, muhteva ve dizinleri ile birlikte incelenip hazırlanmıştır (Ayçiçeği 2016: 228). Daha geniş kapsamlı olarak ise M. Fatih Köksal'ın başlattığı ve yoğun katılımı hâlen devam eden “Şiir Mecmualarının Sistemik Tasnifi Projesi/MESTAP” gibi bazı önemli projeler, bu kaynakların önemine eğilmekte ve yeni şiir veyahut eserler Türk edebiyatına kazandırılmaya devam etmektedir.

Bütün bunlara binaen makalenin konusu da adı kaynaklarda zikredilmeyen, herhangi bir eseri veyahut şiiri bugüne kadar ulaşmayan bir şairin eseri ve bu eserde yer alan XVII. yy. şairlerinden Bursalı Haylî'nin¹ bir hicviyesidir. Van'lı olduğunu ifade eden ve Rızâyî mahlasını kullanan şair, kaynaklarda yer alan diğer Rızâyî'lerden farklı bir kişi olup tespitlerimize göre XVII. yy. şairlerindedir. Tertip ettiği mecmua hem kendi şiirlerini barındırması hem de Haylî'nin bir hicviyesini ihtiva etmesi açısından Türk edebiyatı için önem arz etmektedir.

Rızâyî-i Vâni Mecmû'ası

Yukarıda kısaca bahsedilen klâsik Türk edebiyatında yer alan mecmualar ve bunların önemine binaen *Rızâyî-i Vâni Mecmû'ası* Günay

¹ Çalışmamız yayım aşamasında iken Bursalı Haylî'nin başka bir mecmuada yer alan üç adet gazeli Hamza Koç tarafından yayımlanmıştır. Bu çalışma için bkz: Koç 2020: 38-48.

Kut'un tasnifinde belirtilen "seçme şiir mecmuaları, karışık mecmualar, nazire mecmuaları" diye belirtilen başlıkların altına yerleştirilebilecek hüviyettir. Zira aşağıda bahsedileceği üzere bu eser hem seçme şiirleri barındırmakta hem de sadece şiir değil, hat meşkleri başta olmak üzere farklı eser parçaları da içermekte, öte yandan başka bir takım bilgiler de mürettip tarafından eserine kaydedilmiş olduğu için "karışık" kategorisine de girebilmektedir. Bunun yanı sıra mürettibi de şair olan mecmuada bugün adına kaynaklarda rastlayamadığımız şairin kendi şiirleri olması ve bu şiirlerin içerisinde nazirelerinin de bulunması onu en azından şairin kendi nazire şiir mecmuası yapmaktadır. Hâl böyle olunca mecmua, edebiyat tarihi için önemli bir yön taşımaktadır. *Rızâyî-i Vâni Mecmû'ası*, Fransa Milli Kütüphanesi Turc 323'de yer almaktadır. Yazma 226 varaktan müteşekkildir. Şairler mecmuası mahiyetinde olan eser, öncelikle Fars şairlerden Muhteşem (ö. 996/1588) başta olmak üzere Sa'dî (ö. 691/1292), Molla Câmî (ö. 898/1492), Baba Figânî (ö. 925/1519?), Ehlî (ö. 942/1535), Vahşî (ö. 991/1583), gibi şairlerin kaside ve gazelleri ile başlamaktadır. Mecmuada 48^b'den itibaren ise Türk şairlerin de şiirleri görülmektedir. Yer yer Rızâyî'nin kendi hat meşkleri de bulunan mecmua içerisinde Türk şairler arasında Şeyhülislâm Yahyâ (ö. 1053/1644), Nev'î (ö. 1007/1599), Kâmî (ö. 987/1579), Cevrî (ö. 1065/1654), Bâkî (ö. 1008/1600), Fehîm (ö. 1057/1647), Haylî (ö. 1040/1630-31), Hayretî (ö. 941/1534-35), Nef'î (ö. 1044/1635), Sabrî (ö. 1055/1645) gibi şairlerin yanı sıra mecmuayı tertip eden Rızâyî-i Vâni (ö. XVII. yy.?)'nin de pek çok şiiri bulunmaktadır.² Şairin kendi şiirleri değerlendirme dışı tutulursa mecmuada en çok şiir Şeyhülislam Yahyâ'ya aittir. Bu durum da Rızâyî'nin beğendiği şair ve şiir temayülünü göstermesi açısından ayrıca bize bir veri sunar.

Tezkirelerde, kroniklerde ve dönemin kaynaklarında hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadığımız Rızâyî-i Vâni tarafından kaleme alınan bu mecmua, şairin kendi şiirleri ile birlikte çeşitli Türk ve Fars şairlerinin şiirlerinden oluşan 226 varaklık bir mecmuadır. Yazma eserin 58^b yaprağından itibaren "li-muharririhî", "li-kâtibihî", "li-râkımihî"

² Bu çalışmanın bir bölümünde *Rızâyî-i Vâni Mecmû'ası* tanıtılacak olup, Türk edebiyatında Rızâyî mahlaslı şairler ve Rızâyî-i Vâni'nin şiirleri şu an başka bir makalenin konusu olarak yayım sürecindedir.

başlıkları altında mecmuayı tertip eden Rızâyî-i Vâni'nin gazel, kaside, rubai ve kıt'aları da yazma içerisinde yer almaktadır. Ehline malum olduğu üzere bu ibareler Osmanlı telif geleneğinde müellifin kendisini kastettiği ıstılahlardandır.

XVII. yy.'da yaşadığı mecmua içerisinde kaleme aldığı tarih manzumeleri ile kasidelerden belli olan şair, tezkirelerde haklarında bilgi bulunan devrin diğer Rızâyî mahlaslı şairlerinden birisi değildir. Yazmanın 100^a varışında "Li-muħarriri'l-ħaķir Rızâyî-i Vâni der Vaşf-ı Sipâhi-zâde Ĥalîl" başlığı taşıyan kasidede şair mahlasını ve memleketini belirtmektedir. Yine farklı kasidelerde ve diğer manzumelerinde pek çok defa bu kullanımı tekrarlayan şairin memleketinin Van olduğunu ilk olarak bu gibi şiir başlıklarından öğrenmekteyiz. Kronikleri ve kaynakları bu bağlamda taradığımızda, Şeyhî'nin *Vekâyi'ü'l-Fuzûlâ*'sında karşımıza Rızâyî-i Vâni olarak Osmanlı'nın ünlü vaiz ve müfessirlerinden Vâni Mehmed Efendi (ö. 1096/1685)'nin³ oğlu çıkmaktadır. Vâni Mehmed Efendi'nin dört büyük oğlundan ziyade diğer dört küçük oğullarından dördüncüsü olan mezkur Rızâyî, Mehmed adını taşımakta olup çeşitli yerlerde müderrislik görevinde bulunduktan sonra 1119 Şaban'ında yani Ekim/Kasım 1707 tarihinde vefat etmiştir (Ekinci 2018-III: 2430). Mecmua sahibinin bu nispetle mahlasını Rızâyî-i Vâni olduğunu düşünmemize rağmen mecmuada 1044/1634-35 tarihine ait manzum tarih kıt'aları olması işi zorlaştırmaktadır. Yine Osmanlı veziriazamlarından olan ve makale konusu olan Haylî'nin de hicviyesinde methedilen kişi olarak öne çıkan Hüsrev Paşa (ö. 1041/1632) hakkında "Li-Kâtibihi Hazâü'l-Ĥaşıde fi Na't Vezîrû'l-A'zam El-Merħûm Ĥusrev Paşa" adlı bir methiyye kasidesi bulunması da işi farklı bir boyuta taşımaktadır. Zira kaside başlığında belirtilen Hüsrev Paşa 1041/1632'de vefat etmiştir.⁴ Bu da şairin 1632 yılından önce hayatta ve dahi şiir yazabilecek yaşta olduğunu göstermektedir. Ayrıca yukarıdaki ibareden şiirin de 1632'den –büyük ihtimalle hemen- sonra kaleme alındığını göstermektedir. Bu aradaki uzun süre mecmua tertip eden Rızâyî'nin, Mehmed Vâni'nin oğullarından olan Rızâyî olmadığına dair bir bulgudur. Fakat mecmuanın

³ Vâni Mehmed hakkında daha fazla bilgi için bkz: Pazarbaşı 2003: 458-459.

⁴ Hüsrev Paşa hakkında daha fazla bilgi için bkz: İnalçık 1999: 37-40.

112^a-114^a varakları arasında bulunan ve şairin zamandan şikayet ettiği bir kasidesinde;

Vaṭan-ı aşlımız ol Vān-ı riyāz-ı Rıd̄vān
Şānehallāhu Te ‘ālā ani’l-āfāt ebedā⁵

‘İşret ü zevkî gelüp yāduma oldum vālih
Şaf̄ha-i rüyuma hūn-āb-ı gözüm çekdi ṭulā⁶

beyitleri münderiçtir. Kasideden anlaşıldığına göre şair de tıpkı Haylî-i Bursevî gibi Bağdat seferine katılmış olmalıdır. Zira memleket hasretinin anlatıldığı beyitlere müteakip şair aynı kasidede,

Gülşen-i ‘ālemi seyr eyledi üç yıl dil ü cān
‘Ākıbet oldı nasīb anlara bir cāy-ı şafā⁷

diyerek, sonrasında Eyüp El-Ensârî methiyyesine geçmekte ve bugünlere geldiğine bir nevi şükretmektedir. Bu ve benzeri beyitlerden şairin 1630 yılında Hüsrev Paşa’nın Bağdat seferine bizzat katıldığı ve orada çok sevdiği memleketini de gördüğü söylenebilir. Bu beyitler şu bakımdan önemlidir ki şair burada memleketi Van’ı hatırlamaktadır. Şair muhtelemen orada doğmuş ve büyük ihtimalle hayatının bir bölümü de Van’da geçmiştir. O güzel günleri özlemekte, uzun süren bir aradan sonra da oraları gördüğüne sevinmektedir. Yukarıda izah edilen Mehmed Vâî Efendi’nin oğlu olan Rızâyî’nin ise Van ile ilgisi sadece babası dolayısıyladır. Zira Vâî nispetiyle anılsa da Mehmed Efendi’nin hayatının büyük bir bölümü Van dışında geçmiş ve en küçük oğlu olan Rıza Mehmed, kesinlikle Van’da doğmamıştır.⁸ Bu bilgi ve bulgular ışığında mahlas ve neseplerdeki benzerlik de ortadan kalktığına göre mecmuanın mürettibi olan Rızâyî-i Vâî, Mehmed Efendi’nin oğlu olan Rızâyî değildir.

Şairin memleket sevdasına bir bahis ise onun mahlası edinme hikâyesini Farsça olarak nazmettiği “Sebeb-i Maḥlaş Nihâden-i be-Lafz-ı Rızâyî” manzumesinde kendisine nereli olduğunu soran bir kişiye verdiği cevaptır:

⁵ Allah orayı bütün afetlerden korusun.

⁶ Turc 323, 112^a.

⁷ Turc 323, 113^b.

⁸ Vâî Mehmed Efendi’nin ailesi hakkında daha fazla bilgi ve ayrıca terekresi için bkz: Hızlı 2009: 17-30, Yurttaş 2014: 58-89.

Bâ-mihr ü bâ-vefâyî goftâ ki ez-kocâyâ
Goftem zi-şehr-i Vâni ân ma 'den-i dirâyet

[= (O dost) sevgi ve vefa ile "Nerelisin?" dedi. "Van şehrinden, dirayetliler madenindenim" dedim.]

Bu beyitte şairin Vanlı olduğu, memleketi ile gurur duyduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu manzumeden şairin ilk mahlasının Tûrâbî olduğu da ortaya çıkmaktadır.⁹

Rızâyî-i Vâni Mecmû'ası'nda şairin şiirleri, mecmuanın 115^a yaprağına kadar devam etmektedir. Böylece şairin şiirlerinin sayfa aralığı 58^b-115^a olup bu yapraklar arasında şairin 7 kaside, 35 gazel, 7 kıt'a, 5 rubai, 3 tarih, 5 müfred ve 1 mersiyesi bulunmaktadır. Yazma mecmuanın 117^b-128^b arasında Latîfî (ö. 990/1582)'nin *Subhatü'l-Uşşâk*'ı bulunmaktadır. Bu eserin ardından ise çeşitli şairlerden şiirler ve boş varaklara rastlanmaktadır. Mecmuanın 149^a-203^b varakları arasında Molla Câmi'nin *Tuhfetü'l-Ahrâr*'ı kayıtlıdır. Rızâyî-i Vâni'nin kasideleri arasında Nakşibendi şeyhleri adına yazılanların da bulunması onun bu tarikata meyli olduğunu gösterdiği gibi bu durum mecmuada Molla Câmi'ye ait bir eser nüshası ile ona ait şiirlerin neden fazlaca olduğunu da açıklamaktadır.

Rızâyî-i Vâni Mecmû'ası'nda ayrıca çeşitli varaklarda şairin olduğu bazen bizzat kendisi tarafından belirtilen¹⁰ bazen de aynı hat ile yazıldığı için ona ait olduğu anlaşılan hat meşkleri dikkat çekmektedir. Molla Câmi'den beyitler, ayet ve hadislerden iktibasların olduğu bu meşkler, şairin hattat bir tarafının olduğunu da gözler önüne sermektedir. Şiirlerini yayıma hazırlarken dikkatimizi çeken bir husus şudur ki şairin hattat yönü sebebiyle olsa gerek mecmuada yazım yanlışı yapılan kelime hemen hemen hiç yoktur. Erbabına malum olduğu üzere yazma mecmuaların çoğu ise bu hükme uymamakta, farklı derleyenler tarafından elden ele dolaştığı için pek çok yazım yanlısını içerebilmektedir.

Mecmuanın son varakları diyebileceğimiz sayfalarda ise çeşitli kıt'a ve müfredler ile bazı fevâid, fal bahisleri, ilaç tarifleri vb. şeyler vardır.

⁹ Turc 323, 107^a.

¹⁰ Mesela Turc 323; 61^b, 92^a, 148^a.

Sonuç olarak mezkur mecmua bugün tezkirelerde adı geçmeyen bir şair, Rızâyî-i Vâî tarafından tertip edilmesi bir yana kısa da olsa hiciv literatürüne katkı sağlayacak Haylî'nin hiciviyesi ile hacmi bu makale boyutunu aşan Rızâyî-i Vâî'nin kendi şiirlerini barındırması açısından önem arz etmektedir.

XVII. yy. Şairi Haylî (ö. 1040/1630-31)

XVII. yy. şairlerinden Haylî'nin asıl adı Ahmed'dir (Altun 1997: 29, Çapan 2005: 178, Abdulkadiroğlu 1985: 96). Bursalı olan şairin (Açıkgöz 2017: 145; Oğuz, Çakır, Koncu 2012: 308) babasının adının da Ahmed olduğunu Fâik Reşâd, *Eslâf*'ta bildirmekteyse de (Aydemir, Özer 2019: 114), Şeyhî Mehmed Efendi *Vekâyi'ü'l-Fuzâilâ*'sında bunu İbrahim olarak kaydetmiştir (Ekinci 2018-I: 392). Fakat her iki eser de şairin babasının lakabını "Kej-dehân" olarak vermektedir. Yine Bursalı bir şair olan Âsımî Mehmed Efendi'den eğitimini alan Haylî'nin babasının mesleğine devam ettiği bilinmektedir (Ekinci 2018-I: 392). Gözünün birinde aksaklık bulunan Haylî 1025/1616-17 tarihinde bir gün Bursa kahvehanelerinden birinde Saçaklıoğlu ismindeki bir meddahı bıçaklayarak öldürmüştür. Meddahın "*Bedî' vü Kâsım*" hikâyesini anlatırken Bedî'yi çok fazla övmesi üzerine Kâsım'ın tarafını tutan Haylî ile arasında tartışma yaşanmış ve Haylî galiz ifadeler ile meddaha yüklenmiştir. Meddahın da Haylî'nin bir gözünün kusurlu olmasından kinaye ile "Hangi gözünüz ile gördünüz?" cevabına haylice sinirlenen şair meddahı bıçaklayarak öldürmüştür. Meclisde bulunanlar tarafından kadı huzuruna çıkarılan Haylî tutuklanarak hapsedilmiştir.

Kaynakların belirttiğine göre Ahmed Paşa'nın meşhur Kerem Kasidesi'nin "Tutalum iki elüm kıanda imiş şanı kerem" mısraını tazminen bir kaside inşâd eden şairin mezkur şiiri Bursa kadısı Râzî Efendi'ye takdimi sonucunda kadının tavassutu ile karşı tarafın da rızası alınarak hapis hayatından kurtulmuştur (Aydemir, Özer 2019: 114).

Bu olaydan sonra Bursa'dan uzaklaşmak istemiş olması muhtemel olan şair İstanbul'a gelerek bazı devlet adamlarıyla yakınlaşır ve sipâhi kâtiplerinden olur. Artık asker sınıfında yer alan şair, 1040/1630 tarihinde Hüsrev Paşa ile birlikte Bağdat seferine katılır. Bu sefer sonucunda

dönemin tarihî olaylarına bizatihi tanık olan şair, Şeyhî Mehmed Efendi'nin belirttiği gibi zamanında oldukça beğenilen na'tının âhir beyitlerinde yer alan

Duymaya cân-ı za'îfüm sekerât-ı mevti
Olmayam nûş idicek câm-ı memâtı sekrân

kavlince duası Allah tarafından kabul edilmiş olsa gerek ki başına değen kurşun ile şehit olmuştur (Ekinci 2018-I: 393). İmâm-ı Azâm Ebu Hanife (ö. 150/767)'nin kabri yanına gömülen şairin vefatına dönemin ünlü şairlerinden Cevrî (ö. 1065/1654)

Olup teşne Haylî Kerbelâ'da hûn-ı a'dāya
Şehâdet cāmını nûş eyleyüp kām-ı dilin buldı
Bu mātem-gāh-ı fāniden güzār itdükde tārîhin
Didi hātif beķāya göçdi Haylî menzilin buldı

kıt'ası ile tarih düşmüştür (Ayan 1981: 326). Haylî, kaynaklarda cesur kişiliğinin yanı sıra (Ekinci 2018-I: 393) şairliğinden övgü ile bahsedilen ve şiirleri temiz olarak nitelendirilen, mazmun bulmada usta bir şair olarak yer almaktadır (Çapan 2005: 178).

Çalışmanın konusu da 1040/1630 Bağdat seferine katılan şairin sefer sırasında gördükleri, yaşadıkları üzerine Gürcü prenslerinden olup daha sonra Müslüman olarak Paşa dahi olan Mavrav Han'ı hicvetmek veyahut diğer taraftan bakılırsa da Serdâr-ı Ekrem Hüsrev Paşa'yı övmek için söylediği şiiirdir. Lâkin öncelikle şairin edebiyat tarihindeki yerini ve eserlerini iyi belirlemek için XVII. yy.'da yaşamış iki Haylî'den diğeri hakkında da bilgiler vermek gerekmektedir. Böylece günümüze ulaşmış Haylî mahlaslı eser veyahut manzumelerin kime ait olduğu meselesi gün ışığına kavuşmuş olacaktır.

XVII. yy.'ın Diğer Haylî Mahlaslı Şairi: Haylî-i Kırkkilisevî (ö. 1098/1686-87)

XVII. yy'da yaşamış ve Haylî mahlaslı bir başka şair daha vardır. Tevafuk bu ki yine Ahmed adını taşıyan fakat bugünkü adı ile "Kırklareli"li olan bu Haylî (ö. 1098/1686-87), Sultan IV. Mehmed döneminde (8 Ağustos 1648-8 Kasım 1687) Mısır Valisi olan İbrahim

Paşa'nın divan efendilerindendir (Çapan 2005: 175-76).¹¹ O zamanki adı ile Kırkkilise'de doğan şairin önce Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın daha sonra da Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın tezkirecisi olduğu bilinmektedir. Haylî-i Kırkkilisevî 1094/1683 yılında ise mevkufatçı olmuştur (Kaplan 2013). 1097/1685-86 yılında bu görevinden azledilen şair 1098/1686-87 yılında rûz-nâme-i evvel olmuş ve aynı yıl Belgrad'da vefat etmiştir (Akbayar 1998-II: 660). Kabri Defterdar Camii haziresinde bulunmaktadır (Ekinci 2018-II: 648).

"Haylî"ler hakkında bilgi veren kaynaklarda iki şairin mürettep *Dîvân* sahibi olup olmaması meselesi kanaatimizce karıştırılmıştır. Haylî-i Bursevî'nin mürettep *Dîvân*'ı olduğu bahsi *Eslâf*'ta kayıtlıdır (Aydemir, Özer 2019: 114). Yine *Eslâf*'ın kaynakları arasında olan *Şakâik* zeyillerinden Şeyhî Mehmed Efendi'nin *Vekâyi'ü'l-Fuzûlâ*'sında Haylî hakkında *Eslâf*'ta yer alan bilgilerin hepsi bulunmakta ve *Dîvân* sahibi bir şair olduğu zikredilmektedir (Ekinci 2018-I: 392-399). Fakat şair hakkında bilgi veren tezkirelerde böyle bir bilgiye rastlanmadığı için bu durum şüpheyle de karşılanabilir. Şöyle ki dönemin tezkireleri Haylî-i Bursevî hakkında *Dîvân* sahibi bir şair olduğu meselesinden hiç bahsetmezler. Tam tersi bir durum olarak da diğer Haylî olan Haylî-i Kırkkilisevî, dönemin tezkirelerinde *Dîvân* sahibi bir şair olarak zikredilmektedir (Çapan 2005: 176). Haylî-i Bursevî hakkında bilgi veren Safâyî'nin *Nuhbetü'l-Âsâr*'ında, (Çapan 2005: 178-179), Riyâzî'nin *Riyâzü's-Şu'arâ*'sında (Açıkgöz 2017: 145), *Tezkire-i Mucîb*'de (Altun 1997: 29)'de onun *Dîvân*'ı olduğu bilgisi kayıtlı değildir. Fakat yine edebiyat tarihimizin kaynaklarından *Vekâyi'ü'l-Fuzûlâ* (Ekinci 2018-C.I: 393) *Sicill-i Osmanî* (Akbayar 1998-C.II: 660) ve *Eslâf* (Aydemir, Özer 2019: 114-117) onu *Dîvân* sahibi bir şair olarak zikretmektedir. Burada *Sicill*'in ve *Eslâf*'ın kaynakları arasında *Şakâik* zeyillerinden *Vekâyi'ü'l-Fuzûlâ*'nın olduğunu ve Şeyhî Mehmed Efendi'nin eserinde geçen bilgilerin *Eslâf* ve *Sicill*'de hemen aynı şekilde yer aldığını gözden kaçırmamak lazımdır. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde de her iki Haylî için durum aynıdır. Söz konusu maddelerde Haylî-i Bursevî'nin *Dîvân*'ı olduğu belirtilmiştir (Kaplan 2013-I). Halbuki bu maddede belirtilen ve Topkapı Sarayı Kütüphanesi B. 164 numarada

¹¹ Haylî mahlaslı şairlerin karışmaması için bundan sonra şairler memleketleri ile birlikte zikredilecektir.

kayıtlı olan *Dîvân* nüshası Kırklarelili olan Haylî-i Kırkkilisevî'ye aittir. Bu konuyu daha önce Erdoğan Taştan tespit etmiş ve nüshanın Kırklarelili Haylî'ye ait olduğu bu çalışmada ortaya konmuştu (Taştan 2017: 751).

Topkapı Sarayı Kütüphanesi B. 164 numarada katalog bilgilerine göre müellif hattı olan *Dîvân* nüshası yanlış olarak Haylî-i Bursevî'ye ait olarak gösterilmiştir.¹² Müsvedde bir *Dîvân* nüshası görünümü arz eden bu yazmanın içeriğine baktığımızda ise eserin Haylî-i Kırkkilisevî'ye ait olduğu açıkça görülmektedir (Taştan 2017: 751-52). Şöyle ki mesela eserin 16^b yaprağında bulunan bir gazelin başlığında “Haylî-i Kırkkilisevî” ibaresi mevcuttur. Ayrıca yine nüshayı incelediğimizde *Safâyî Tezkiresi*'nde şairin örnek şiirleri başlığı altında verilen ve

Uçurduñ bāz-ı nāz-ı yāri ey feryād neylersin
Ederse kaçd murğ-ı cāna ol şayyād neylersin

matlaı ile başlayan “neylersin” redifli gazel söz konusu yazmanın 4^a yaprağında kayıtlıdır. Ayrıca yine aynı yazmanın 20^b varağında “Tārîhü'l- muharrir” başlığıyla kendisinin kâtip olmasına dair tarih kıt'ası bulunmaktadır ki 1065 tarihinde Haylî-i Bursevî hayatta değildir. Ayrıca mezkur yazmada pek çok tarih manzumesi bulunmakta ve bu durum da Haylî-i Kırkkilisevî hakkında önemli bilgiler veren ve onun tarih düşürmedeki ustalığından sitayişle bahseden tezkirelerdeki bilgi (Çapan 2005: 176) ile uyuşmaktadır.¹³

Haylî-i Bursevî'nin aşağıda metni ve nesre çevirisi yer alan hicviyesinden başka şiir mecmularında rastlanılıp kaynaklarda da adından sitayişle söz edilen (Ekinci 2018: I: 393) ve

Vechi var teşne-i āb-ı keremüñ olsa cihān
Ki yüzüñ şuyına hālk oldı senüñ kevn ü mekân

matlaıyla başlayan 67 beyitlik bir na'tı bulunmaktadır.¹⁴ Hicviyenin aşağıda açıklayacağımız üzere şairin İstanbul'dan Bağdat seferi için

¹² Bkz: <http://yazmalar.gov.tr/eser/divan/109248> [15. 03. 2020, çevrimiçi].

¹³ Topkapı Sarayı Kütüphanesi B.164'de bulunan *Dîvân* nüshası ve Haylî-i Kırkkilisevî hakkında daha önce Erdoğan Taştan tarafından bir çalışma yapılmış olup konu hakkında daha detaylı bilgi bu çalışmada münderiçtir. Çalışma için bkz: Taştan 2017: 746-755.

¹⁴ Dönemin mecmularında rastlanılan na't hakkında bir örnek için bkz: Boysak 2007: 260.

orduyla birlikte ayrıldıktan sonra yazıldığı düşünülduğünde –şairin geri dönemeyeceği göz önünde bulundurularak- eğer varsa *Dîvân* nüshasında olmaması normal görünebilir. Hatta şairler hicviyelerini genellikle *Dîvân*larına da almazlar.¹⁵ Fakat na't yazmış, döneminde de beğenildiği, zamanın kaynakları ile mecmualarında yer almasından mütevellit belli olan bir şiirin *Dîvân* nüshasında yer almaması çok daha zor bir ihtimaldir. B. 164 numaralı yazmada hâliyle bu na't da bulunmamaktadır. Bu durum da – mezkur yazma nüshada Kırkkilisevî ibaresi bulunmasa, hatta başka bazı bilgiler isim ve mahlas ayniliğinden kaynaklarda karışmış olsa bile- Haylî-i Bursevî açısından nüshanın ona ait olamayacağını gösteren bir başka delil olsa gerektir.

Son olarak Haylî-i Bursevî'nin mürettep bir *Dîvân*'ı veyahut başka bir eseri olup olmadığı bahsi elimizdeki bilgilere göre tam olarak belli değildir. *Dîvân*'ı var ise ve bugün elimizde yoksa bile o, na'tı ve hicviyesi gibi bazı şiirleri ile edebiyat tarihine mâl olmuş bir şahsiyettir.

Mavrav Hicviyesi

Osmanlı kroniklerinde Magrol Han¹⁶ (Yılmaz 2003-II: 845), Mavrav Han, Magrav Han (İpşirli 2007-II: 619) diye anılan Giorgi Saakadze, 1484-1762 yılları arasında Tiflis merkezli hüküm süren Kartil Krallığı'nda XVII. yy.'da etkili olmuş Gürcü siyasetçi ve komutandır. Hizmetine girdiği Safevî Devleti'nde daha çok Mavrav Han, Mavrol Han; daha sonra saf değiştirerek yer aldığı Osmanlı tarafında ise Magrav Han başta olmak üzere benzer isimlendirmelerle kaynaklarda yer almıştır.

Önceleri Safevî Devleti saflarında yer alan Mavrav Han, özellikle 1608-1609 yılları arasında Sadrazam Kuyucu Murat Paşa döneminde Osmanlı kuvvetlerine karşı başarılar kazanmış ve Tashihs kari Muharebesi'nde galip gelmiştir. Gürcü diyarında o bölgenin büyük aileleri ile hükümranlık açısından çeşitli sorunlar yaşayan Saakadze, çareyi İran'a sığınmakta bulmuştur. İran Şahı I. Abbas'ın komutasına giren ve Müslüman olan Saakadze, Gürcü olmasından dolayı Safevîlerin mezkur topraklar ile ilgili siyasetini yöneten etkin bir devlet adamı hâline

¹⁵ Bir örnek için bkz: Gedik 2015.

¹⁶ Çalışmada hicviye metninde geçen şekliyle "Mavrav" olarak anılacaktır.

gelir. I. Abbas ile Gürcü kralına karşı yapılan savaşa katılır ve kendisini desteklemeyen kraldan da böylece intikamını alır. 1619 yılına gelindiğinde ise Saakadze artık Gürcü topraklarının fiilen hükümdarı olur. 1621-23 yılları arasında gerginleşen İran-Osmanlı ilişkilerinde Osmanlılara karşı savaşan Saakadze, Gürcistan topraklarında çıkan ayaklanmayı bastırmak için 35 bin askerle ordunun başına tayin edilir.

Giorgi Saakadze bu seferde, Gürcü direnişçilerle işbirliği yaparak Safevî ordularını 25 Mart 1625 tarihinde arkadan vurarak imha eder. Savaşta pek çok önemli Safevî emirini de öldürür. Daha sonra ise I. Abbas tarafından Gürcü topraklarına yerleştirilen Türkleri de buradan sürer. Saakadze'den intikam almak isteyen I. Abbas da oğlu Paata'yı idam ettirir. Gürcistan topraklarına tekrar gönderilen Safevî orduları bu sefer zor da olsa galip gelir ve Saakadze dağlara çekilmek zorunda kalır.

Safevîlere karşı birleşen Gürcü kuvvetleri 1626 yılları dolaylarında tekrar birbirine düştüğünde, Saakadze Osmanlı topraklarına kaçmak zorunda kalır. I. İbrahim'in emrine giren ve kısa süre de olsa Konya Valiliği yapıp Mavrol Mehmed Paşa olarak anılan Saakadze 1627-28 yıllarında Erzurum'da Safevîlere karşı Osmanlı kuvvetleriyle birlikte savaşır. Erzurum'daki bu savaş sonrası sefer devam ederken devrin kudretli veziriazamı Sadrazam Hüsrev Paşa tarafından hainlikle suçlanan Saakadze, oğlu Avt'andil ve beraberindekilerle birlikte 3 Ekim 1629 günü Halep'te öldürülür.¹⁷

Yukarıda çok kısa olarak tarihî şahsiyetinden bahsettiğimiz Mavrav Han hakkında Osmanlı kroniklerinde ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Naimâ ondan "Gürcistan'ın yarar ve nâm-dâr hükkâmından" biri olarak bahseder (İpşirli 2007: 619). Hakkında kaynaklarda pek çok bilgi bulunan Mavrav Han'ın hicviyyesini tahlil ederken bu bilgilere ilgili yerlerde değinmek daha iyi olacaktır.

Rızâyî-i Vâni Mecmû'ası'nın 82^a yaprağında bulunan 23 beyitlik Haylî-i Bursevî'nin hicviyyesi sefere katılmış bir şairin dilinden sefer sırasında söylenmiş bir şiirdir. Şair, Hüsrev Paşa'nın komutasında sipahi olarak bulunduğu sırada Mavrav Han'ı bizzat görmüş, ona yapılan ta'zim ve

¹⁷ Saakadze'nin hayatı ve 1925 yılında onun liderliğinde Kartli'de meydana gelen ayaklanma için bkz: Berdzenişvili, Dondua, Dumbadze vd.: 1962.

tekrimlerden başka Mavrav'ın hayatının sonunu da getiren bütün olaylara bir şekilde tanıklık etmiştir. Bu olayların sonucunda kendisinden pek hazzetmediği belli olan Mavrav Han'ı hicvetme, diğer yandan ise Sadrazam Hüsrev Paşa'yı methetme imkânı bulmuştur.

Haylî-i Bursevî'nin hicviyyesi tespitlerimize göre XVII. yy.'ın diğer şairlerinden Azmizâde Hâletî (ö. 1040/1631)'nin *Hadd-i Mestân'*ına nazire olarak söylenmiştir. Vezin, kafiye benzerliklerinin yanı sıra, üslup ve teşbihlerdeki benzerlik de dikkat çekmektedir ki buna aşağıda ilgili beyitlerde değinilecektir.

Haylî-i Bursevî'nin hicviyyesi daha isminden itibaren muhatabına saldıran bir özellik göstermekte ve Giorgi Saakadze, "Mavrav" olarak nitelendirilmektedir. Kroniklerden anlaşıldığına göre daha çok Osmanlı tarafı Saakadze'ye "Magrol" demektedir (Yılmazer 2003: 845). Fakat şair ona Safevî'lerin deyimiyle "Mavrav, Mavrol" diyerek onu bir nevi Safevî olarak kabul etmektedir. Zaten bu durumu hicviyyesinin 13. beyitinde açıkça belirtmekte ve ona "Kızılbaş" tarifıyla yaklaşp, onu öldürenin yetmiş kafir öldürmüş kadar sevap kazanacağını belirtmektedir.

O Mavroldur bu kim vardı Kızılbaş oldu sâbıkda

Ki yetmiş kâfir öldürmüş olur katl eyleyen anı (b. 13)

Bu isimlendirmenin yanı sıra metinde dikkat çekici bir husus olarak manzume methiyye ile başlamaktadır. Şair, ilk beyitlerde Sadrazam Hüsrev Paşa'yı övmenin garipsenecek bir durum olmadığını, zira onun Süleyman'ın mülkünü temiz tutan kılıca sahip olduğu belirtilmektedir. Hâl böyle olunca yeryüzünden bir melunu temizlemek de ona yakışacaktır:

N'ola ol Āşaf-ı deryâ-dilüñ olsağ şenâ-ḥvânu

Ki âb-ı tîğî pāk itmekdedür mülk-i Süleymânu

Zihî seyl-âb-ı şemşîr-i Süleymânî ki bir demde

Götürdi yiryüzünden böyle bir dîv-i girân-cânu (b. 1-2)

Hüsrev Paşa, sadareti süresince pervasız ve sert karakteri ile tanınan bir zât idi (İnalçık 1999: 38). Fakat onun bu tarafı askeri kanadın da sevgisini kazanan bir başka boyuttu. Zira Hüsrev Paşa'nın yıllar sonra kendisi hakkında verilen idam kararı ancak Hüsrev Paşa'nın askeri yatıştırması ve idamına kendisinin rıza göstermesi sonucu yeniçeri ve

sipahilerin padişahın emrini yerine getirmekle görevlendirilen Murtaza Paşa kuvvetlerinin önünden çekilmesi ile gerçekleşmişti (İnalçık 1999: 39). Hâl böyle olunca kendisi de bir asker olan Haylî'nin Hüsrev Paşa'yı methetmesi ve yaptığı işi övmesi onun için içten gelen bir sevgi ve saygının tezahürü olarak görülebilir.

Şair, Mavrav Han'ın Osmanlı otağına gelerek Müslüman olmasını ve kendisine yapılan ta'zim ve tekrimleri görmüş olmalıdır. Topçular Kâtibi bu olayı "...Ve Gürcistan'dan Magrol Hân ferzendi hevesi ile ve tevâbi'i ile orduya gelüp karındaşı Tahuras câniblerinden hâtırı rencîde olur. Tâbi' olup, iltifâtlar olup cedîd Müslümân olup, hil'atler ve 'atıyyeler bezl oldukda, Âsitâne'ye sa'âdetlü padişahımıza bende olduğun tellîs etdiler" diyerek anlatmaktadır (Yılmaz 2003: 845). Mavrav Han'ın orduya geliş ve burada Müslüman olduğu tarih bellidir. Kâtip Çelebi'nin *Fezleke*'sinde bu tarih 4 Safer 1037/15 Ekim 1627 olarak kayıtlıdır (Aycibin 2007: 780). Müslüman olduktan sonra "Mehemmed" ismini almış ve kapıcıbaşı göreviyle seferde görevlendirilmiştir (Aycibin 2007: 780).

Kroniklerde geçen bu bilgiler dâhilinde Haylî-i Bursevî Mavrav'ın Müslüman olduğuna ve kendisine yapılan iltifatlara ordugahta şahit olmuş olmalıdır. Zira hicviyyesinin 16-20. beyitleri arasında bu durumu şiddetle hicvetmektedir. Şair onun müslüman olduğuna da inanmaz:

Muḥaṣṣal bir bu resme küfri muḥkem ḳaltabân olmaz
Bunuñla bir iki üç def'a mürted oldı naşrânî (b. 11)

Yine mürted olup bir niçe yıldan şoñra anlardan
Dönüp ḳatlı eyledi mekr ile bir ḳaç ḥân u ḥânânı (b. 14)

Hicviyyenin yukarıdaki beyitleri bunu açıkça göstermektedir. Mavrav'ın Hristiyanlıktan Kızılbaşlığa, oradan Osmanlıya katılması ile beraber Müslümanlığa geçişi şair açısından onun dinî mensubiyeti hakkında hicvedilmesi için yeterli bir sebeptir. Şair, sadece ona değil ona inananlara da bir nevi kırgındır:

Temâşâ bundadır kim ḥalkı ilzâm eylemek olmaz
Müselmân oldı dirler ol 'adū-yı ehl-i imānı

Ne müslim belki bir bundan eşed kāfir bulunmazdı
Eger geşt ü güzār itseñ ser-ā-pā Kāfiristānı (b. 8-9)

Hicviyye muhteva bakımından incelendiğinde şairin muhatabı hakkında söylediği sözlerin ve kullandığı üslup ile yaptığı teşbihlerin bazı noktalarda Hâletî'nin *Hadd-i Mestân*'ı ile benzerliği gözden kaçmamaktadır. Hâletî'nin hicviyyesi

Bi-ḥamdillāh şeref buldı yine mülk-i Süleymānī
Felek ḥāk ile yeksān eyledi bir dīv-i nādānı

beyiti ile başlamaktadır ki (Gedik 2015: 154) Haylî-i Bursevî'nin manzumesinin ilk beyitleri de benzer kelime kadrosu ile büyük oranda aynı şeyleri ifade etmektedir. Hâletî, hicviyyesinde muhatabı Derviş Paşa'ya "şeytan ve gulyabani" demektedir (Gedik 2015: 154, *Hadd-i Mestân* b. 4). Haylî de aynı kullanımı Mavrav Han için kullanmaktadır:

Ne deñlü şeyṭanet bilmek gerek kāfir ki yanından
Geçerdi isti'āz ile anuñ gül-i beyābānī (b. 4)

Aşağıda yer alan metinde görüleceği üzere çeşitli yönleri tahkir edilen Mavrav Han, maiyetinde bulunduğu Hüsrev Paşa tarafından 14 Safer 1039 tarihinde Halep'te idam edilmiştir. Kâtip Çelebi bu olayı

“... Ve Karaman Beylerbeyisi Magrav Paşa'dan re'ayâ şikâyet idüp kendü hâlâ İç-il'de olup niçe zulm ü şenâ'at isbât olunmagla Anadolu Beylerbeyisi Zor Paşa üzerine gönderildi. Mâh-ı mezbûrun sekizinde göçülüüp Ereğli'de sancağı beyi dahi Magrav üzerine ta'yîn ü irsâl olındı... Mezbûr Magrav sâbika Karçgay Hân'ı bozup Âl-i 'Osmân devletine 'azîm hidmetde bulunup ba'dehû ol hidmete i'timâden Serdâr Halil Paşa'ya gelmiş ve dîninden dönmiş idi. Lâkin âyîn-i zabt u rabt'da vukufu olmayup Karaman'da ba'zı eşkiyâ yanına gelüp zulm ü fesâd itdikde nâm bunun olup, "Husrev Paşa hûnî kimesnedir" diyü vehme düşüp bir cânibe çıkup gitmek müllâhasasın sevok eylemişler. Bu diyâr 'örfüne 'adem-i vukufundan nâşî olur kıyâs idüp Malatya'ya dogru gider iken Zor Paşa yetişüp evvelâ emr ile kendüye âdem gönderüp evvel emrde muhâlefet sadedinde olmanın fâ'idesi olmadığını bilüp itâ'at idicek kendüyü ve oğlunu ve etbâ'mı kayd u bende çeküp saferin on dördüncü günü Haleb'e getürdükde vezîr-i a'zam otağı önünü açup evvelâ kendü bir ak sakallu, orta boylu, elinde bilekcik, sarı kaftan giymis, bir bârgîre bindirmişler ve oğlu dahi yanınca kırk elli nefer etbâ'ı ile cümlesinin boyunları uruldu. Serdâr-ı mezbûr hûnî ve gaddâr olup mücerred sefk-i deme meylinden böyle bir 'azîm hidmeti sebk itmiş gazî ihtiyârı "Gürcistan'a gider" diyü hilâf-ı inhâ ile

öldürüp şâh-ı 'Acem'e intikam alıvırdı. Ve, "min-ba'd kimesne Âl-i 'Osmân'a cânibdârluk eylemeye" diyü lisân-ı hâlle tenbîhi naks-ı sahîfe-i rûzgâr oldı. Şâh-ı 'Acem niçe bin yük akça virüp ülkeler temlik eylese pâdişâhân-ı selef bu işe rızâ virüp ma'kul görmezler iken bu vekîl-i nâdân mücerred kan dökmege meylinden irtikâb itdi. "Bessirü'l-katile bi'l-katli"¹⁸ fehvâsmca kendü dahi ol yola gitdi (Aycibin 2007: 796-797).

Dönemin müverrihleri olan Topçular Kâtibi, Naimâ ve Kâtip Çelebi'nin eserleri incelendiğinde ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki Mavrav Han, Osmanlı kroniklerinde genellikle olumlu yönleri öne çıkarılan ve katli satır aralarında eleştirilen veyahut Kâtip Çelebi'nin yukarıdaki ifadelerinde görüldüğü gibi onu katleden Hüsrev Paşa'nın "nâdân ve zulm sahibi" olmasından dolayı, bir nevi "mazlum" bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Haylî-i Bursevî, hicviyesinde bütün bu iltifatlara da karşı çıkarak:

Bilenler hod bilürdi kıtabânun n'itdügin ammâ
İnandurmak olur mı ser-be-ser erbâb-ı dîvânı (b. 18)

Dîvân ehlinin onun arkasında olduğunu söylemesi kroniklerde yer alan durumu açıklaması bakımından ilginçtir.

Bu kısa hicviyenin bir diğer yönü de bir nevi Hüsrev Paşa methiyesi olmasıdır. Özellikle askerler tarafından çok sevildiği kaynaklarda sıkça tekrar edilen paşanın Haylî tarafından da sevildiği hicviyenin methiye beyti sayılacak ilk ve son beyitlerinde açıkça görülmekte ve paşanın Mavrav Han'ı katlettirmesi bir nevi temizlik olarak adlandırılıp kutlanmaktadır. Hicviye mutad olduğu üzere âl-i Osman'a ve bunun yanında Hüsrev Paşa'ya dua ile hitama ermektedir.

Sonuç

XVII. yüzyılda büyük bir ivme kazanan hiciv edebiyatı, en önemli temsilcisini bu çağda Nefî ile verir. Devrin siyasî çekişmeleri, saray entrikaları, bozulan toplum yapısı vb. sorunlar da şairler için ayrı birer kaynak niteliği taşır. Klâsik Türk edebiyatında hiciv türünün genel

¹⁸ Kâtîli katli ile müjdeleyin.

karakteristiği gereği daha çok şahıs hicivlerinin görüldüğü bu yüzyılda da asrın iki Haylî mahlaslı şairinden Haylî-i Bursevî'nin manzumesi kısa da olsa hiciv edebiyatına katkı sağlayacak bir şiiirdir. Hâletî'nin *Hadd-i Mestân*'ına nazire olarak söylenilmesi de Hâletî özelinde önemlidir. Nef'î'nin hicivlerinden birini *Hadd-i Mestân*'a nazire olarak yazdığını tespit edilmişti.¹⁹ Haylî'nin manzumesi ile birlikte *Hadd-i Mestân*'ın hiciv edebiyatında takip edilen bir manzume olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Gürcü milleti için hayatı romanlara konu edilecek²⁰, hakkında film²¹ dahi çekilecek kadar önemli olan Giorgi Saakadze namı diğer Mavrav Han²² hakkında söylenilmiş hicviyye muhatabını bir Osmanlı şairinin, hem de bir askerın gözünden göstermesi bakımından önemlidir.

Manzumenin yer aldığı mecmua ise ayrıca önem taşımaktadır.. Haylî-i Bursevî ile birlikte Bağdat seferine katılması muhtemel olan Rızâyî mahlaslı bir şair tarafından derlenen mecmuada şairin kendi şiiirleri de bulunmaktadır. Eser böylece şair elinden çıkmış olmasının yanı sıra, adı kaynaklarda geçmeyen bir şairin şiiirlerini ihtiva etmesi bakımından da mühimdir. Şu an yayım aşamasında olan ve bu çalışmanın hacmini aşan küçük bir dîvânçe mahiyetindeki mezkur şiiirleri buraya almak mümkün olmamıştır.

¹⁹ Bkz: Gedik 2015: 146-147.

²⁰ Bkz: Simon Kvariani, *Giorgi Saakadze Büyük Savaşçı*, Türkçesi: İbrahim Goradze, Ararat Yay., İstanbul 1980.

²¹ <https://www.imdb.com/title/tt0034781/> (20.03.2020, çevirimiçi).

²² Ayrıntılı bilgi için bkz: Çapıçadze, Gruzii: 2016.

Kaşîde-i Haylî Der Hakk-ı Mavrav

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

Hezec + --- / + ---- / + ---- / + ----

1. N'ola ol Âşaf-ı deryâ-dilüñ olsağ şenâ-hvâni
Ki âb-ı tîğî pāk itmekdedür mülk-i Süleymāni
Zihî seyl-âb-ı şemşîr-i Süleymāni ki bir demde
Götürdi yiryüzünden böyle bir dîv-i girân-cāni
3. Egerçi aşlı Gürciydi o mel'un ibni mel'ünüñ
Münâfıklıkda ammâ Bahtek olmazdı aña şāni

¹ O engin gönüllü Âşaf'ı öven (bir şair) olsak buna şaşılır mı? Zira onun kılıcının suyu Süleyman'ın mülkünü temiz tutmaktadır.

Âşaf: Süleyman Peygamberin veziri. Yakup peygamber soyundandır. İslâmî kaynaklarda onun ism-i azamı bildiği, dualarının kabul edildiği ve keramet sahibi olduğu belirtilir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Yıldırım 2008: 72.

² Ne güzel ki Süleyman'ın kılıcının taşkın suyu bir anda böyle can sıkıcı bir devî yeryüzünden kaldırdı.

³ O lanetlenmiş oğlu lanetlinin aslı Gürcüydü fakat iki yüzlülükte Bahtek onun yanından bile geçemezdi.

Bahtek: İran'ın ünlü hükümdarlarından Nuşirevan'ın II. veziridir. Müslümanları hiç sevmeyen ve ikiyüzlülüğü dolayısıyla özellikle Hamzânâme metinlerinde "Bahtek-i la'in" diye anılır. Buna karşılık diğer veziri Hâce-i Dâna olumlu yönleri ile metinlerde karşımıza çıkar. Ayrıntılı bilgi için bkz: Kurtçu 2006.

Gül-i beyâbâni: Gulyabani. Türk halkının inanisinde vücudu tüylerle kaplı, dev yapılı, pis kokulu, ayakları tersine olan korkunç bir yaratığın adıdır. Gündüzleri mezara girip geceleri hortlayarak dışarı çıkar. Geceleyin ahırlara girip atların kuyruklarını örer ve onları iyice terleyinceye kadar koşturur. Bütün vücudu sarı-kırmızı tüylerle kaplı bu insanımsı çirkin varlık, dağ yamaçlarında ve kimsenin olmadığı çöllerde akşam üstü ortaya çıkar. Avcılara yaklaşıp onlarla insan gibi konuşur. Bir şeyler ister sonra onlara güreş yapmayı önerir. Avcı kazanırsa gulyabani sessizce çekip gider. Ama eğer o kazanırsa avcı, uzun zaman hasta yatacak demektir. Ya da çöllük ve harabe bir yerde yalnız başına yatan birinin ayağının altını yalaya yalaya kan çıkacak kadar inceltir. Sonra ölüncüye kadar kanını içer. Arapça "gül" ve Farsça "beyâbân" kelimelerinin birleşiminden oluşup "Issız yerlerin ruhu" anlamına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Öztürk 2009: 422.

Ne deñlü şeytanet bilmek gerek kâfir ki yanından
Geçerdi isti'âz ile anuñ ğül-i beyâbânî

5. Ne deñlü hîle-bâz olmak gerekdür var kıyâs eyle
Füsûn u fitnede hîç terkiye aşmazdı şeytânı
O perendî bıyıklar-ıla mükrih tûrfe hey'etle
Gören anı hemân görmüş gibidür şekl-i Mervânı
7. Bi-hamdillâh ki ol kâfir de halka itdüğün buldı
Ki zîrâ zulm-ile qatl itmiş-idi çok Müselmânı
Temâşâ bundadır kim halkı ilzâm eylemek olmaz
Müselmân oldı dirler ol 'adû-yı ehl-i imânı
9. Ne müslim belki bir bundan eşed kâfir bulunmazdı
Eger geşt ü güzâr itseñ ser-â-pâ Kâfiristânı

⁴ O kâfir kim bilir ne şeytanlıklar bilirdi ki gulyabani bile onun yanından Allah'a sığınarak geçerdi.

⁵ Sihir ve fitne konusunda şeytanı bile cebinden çıkarırdı; onun ne denli hilekâr olduğunu gel buna göre değerlendir!

⁶ O zorba bıyıklarıyla, atlas giysili acayip heyetle (birlikte) onu görenler âdeta Mervân'ın suretini görmüş gibi olurdu.

O perendî bıyıklar-ıla mükrih tûrfe hey'etle: O mükrih bıyıklar-ıla tûrfe perendî hey'etle Turc 323 82^a. Anlam ve vezin gereği tarafımızdan tamir edildi.

Mervân: *Mervân b. Hakem* (ö. 65/685). *Emevî halifesi olup Hz. Ali'ye biat etmemiş ve pek çok siyasî olayın içerisinde yer almıştır.* Hakkında daha fazla bilgi için bkz: Aycan 2004: 225-227.

⁷ Allah'a hamdolsun, o kâfir de halka ettiklerinin (cezasını) buldu; çünkü birçok Müslüman'ı zulümle katletmişti.

⁸ Manzara şu ki halkı da tartışıp susturamazsın; o iman ehlinin düşmanı için "Müslüman oldu." derler!

⁹ Ne Müslüman olması! Kâfiristân'ı baştan sona gezsene bundan daha fazla kâfir olanı bulunmaz.

Ayırmazdı yanından bir adem p p sını t  kim
A na y d itdir r her laza resm-i K firist n 

11. Muaşşal bir bu resme küfri mukem altab n olmaz
Bunu la bir iki  c def'a mürted oldu nar n 

Hele mahiyyeti alıyla ma'l m oldu amm  kim
Size n mıyla da Őer eyleyin ol ehl-i uy n 

13. O Mavroldur bu kim vardı Kızılbaş oldu s bıda
Ki yetmiş k fir  ld rmiŐ olur atlı eyleyen anı

Yine mürted olup bir nie yıldan Őo ra anlardan
Dönüp atlı eyledi mekr ile bir a h n u h n n 

15. Bu def'a döndi  sl m ehline aŐ eyledi k fir
Vel  Ha görmedi ol h leti  sl ma erz n 

M selm n olmaa geldüm diyü 'arz-ı h l Ő itdi
 nandurdı o k fir h lesiyle cümle a'y n 

¹⁰ Papazını bir adım bile yanından ayırmazdı; zira (bu durum) ona her an K firist n'in  detlerini hatırlatırdı.

¹¹ Sözün kısası, bunun kadar k fr  kuvvetli bir namussuz olmaz; (o) Hristiyan bu sebeple iki  c defa daha m rtet oldu.

¹² (Onun) nitelii aslı ile malum oldu ama ben size yine de o asiyyi adıyla Őerh edeyim.

¹³ Onun adı Mavroldur ki gemiŐ zamanda Kızılbaş olmuŐtu. Onu katleden kimse yetmiş k fir  ld rmiŐ kadar sevap kazanır.

¹⁴ Bir süre sonra yine dinini deiŐtirip bu sefer onlardan (KızılbaŐlardan) pek ok h nı hile ile katletti.

¹⁵ O k fir bu defa da döndü müslümanlara kastetti fakat Allahu Teala bu durumu  sl ma reva görmedi.

¹⁶ Müslüman olmaya geldim, diyerek sadakatini gösterdi ve hilesiyle pek ok ileri geleni kendisine inandırdı.

17. Bunu bir er şanup ol tarz u tavr u ol kıyâfetle
Didiler var-ısa ‘aşruñ budur Sâm u Nerîmânı
Bilenler hõd bilürdi kıaltabānuñ n’itdügin ammā
İnandurmak olur mı ser-be-ser erbāb-ı dīvānı
19. Muhaşşal aña ğāyet i‘tibār u iltifāt oldı
Ki haddinden ziyāde aşdılar in‘ām u ihsānı
O küfrānū‘n-ni‘ām ammā ki anuñ bilmeyüp şükürin
Naşîhat tutmadı günden güne arturdu ‘işyānı
21. Nice geldi yolına gördüñüz mi ‘aķbet bir bir
O bî-dīn az şanurdu haķ-ı nān-ı āl-i ‘Oşmānı
İlāhî dā‘imā hā’inlerüñ ‘ömrini kütah it
Muzaffer eyle her yirde vekîl-i şāh-ı devrānı

¹⁷ Bunu o tarzı, tavrı ve kıyafetiyle adam şanup “zamanın Sâm ve Nerimânı galiba işte budur” dediler.

Sâm: *Şehnâme kahramanlarından olup Nerîmân’ın oğludur. Zâl’in ise babasıdır. Rivayete göre Hz. İsa’nın dirilttiği üç kişiden de biridir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Yıldırım 2008: 603-604.*

Nerîmân: *Şehnâme kahramanlarındandır. Rüstem’in atası ve Sâm’ın babasıdır. Savaşçılığı ve pehlivanlığı ile meşhurdur. Ayrıntılı bilgi için bkz: Yıldırım 2008: 545.*

¹⁸ O namussuzun yaptıklarını bilenler bizatihi bilirdi. Ama bütün dīvân ehlini (yaptıklarına) inandırmak mümkün olmadı.

¹⁹ Kısacası ona çok fazla saygı gösterilip iltifat edildi. Lütuf ve ihsanı ona karşı haddinden fazla gösterdiler.

²⁰ O nimetlere karşı nankörlük yapan adam bunların şükürünü bilmeyerek nasihat tutmadı ve isyanını günden güne artırdı.

²¹ O dinsiz Osmanlı ailesinin ekmeğini yer ve bunun hakkı az sanırdı. Gördünüz mü, (yaptıkları) sonunda nasıl da bir bir karşısına çıktı?

²² Allah’ım! Hainlerin ömrünü daima kısa tut ve devrin padişahının vekilini her yerde muzaffer eyle!

23. Dırâz it 'ömriñ artur devletin ol Hüsrev-i 'aşruñ
Yanında mu'teber kıl dâ'imâ erbâb-ı 'irfânı

Kaynakça

- ABDULKADİROĞLU, Abdülkerim (1985), *İsmail Belîğ Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- AÇIKGÖZ, Namık (2017), *Riyâzü'ş-Şuara*, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137_540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0, (Erişim Tarihi: 20.03.2020).
- AKBAYAR, Nuri (1996), Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, II, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ALTUN, Kudret (1997), *Tezkire-i Mucib (İnceleme-Tenkidli Metin-Dizin-Sözlük)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- AYAN, Hüseyin (1981), *Cevrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- AYCAN, İrfan (2004), "Mervân I", *DİA*, XXIX, 225-227.
- AYCİBİN, Zeynep (2007), *Katip Çelebi Fezleke Metin-Tahlil*, I, Doktora Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AYÇİÇEĞİ, Bünyamin (2016), "Nuruosmaniye Kütüphanesi Türkçe Şiir Mecmû'aları: İnceleme Dizin", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, XVI, 277-367.
- AYDEMİR, Emrah; Özer, Fatih (2019), *Fâik Reşad Eslâf*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/64564.eslafpdf.pdf?0>, (Erişim Tarihi: 20.03.2020).
- BERDZENİŞVİLİ N. A., Dondua, V. D., Dumbadze M. K., vd. (1962), *İstoriya Gruzii: C drevneysih vremen do 60-h godov XIX veka*, I, Tbilisi, s. 145-157.
- BOYSAK, Nail (2007), *Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki 1479, 1591, 2752, 3005 Numaralı Şiir Mecmualarının Tanıtımı ve 2752, 3005*

²³

O asrın Hüsrev'inin ömrünü daima uzat.; irfan sahiplerini de onun yanına her zaman itibarlı kıl.

Hüsrev: İran Şahı Nuşirevan'ın torunu. Pervîz lakabı ile tanınan Husrev, 589 yılında tahta geçmiş olup edebiyatta daha çok Ermen prensesi Şîrîn'e olan aşkı dolayısıyla bilinir ki bu mesnevinin erkek kahramanıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Yıldırım 2008: 545.

- Numaralı Mecmuaların Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇAPAN, Pervin (2005), *Tezkire-i Safâyi (Nuhbetü'l-âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- ÇAPİÇADZE, Zaza (2016), *İstoriya Gruzii: Populyarniye dannıye iz yevropeyskih istoçnikov ob etnoistorii Kavkaza i yeyo roli v yevropeyskoy tsivilizatsii*, Tbilisi, 125-127.
- EKİNCİ, Ramazan (2018), *Vekâyi'u'l-Fuzâlâ Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli, (İnceleme-Tenkitledirilen Metin-Dizin)*, I-IV, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- GEDİK, Nusret (2015), "Azmi-zâde Hâletî'nin Derviş Paşa Hicviyesi: Hadd-i Mestân", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, XV, 133-166.
- HIZLI, Mefail (2011), "Vânî Mehmed Efendi, Ailesi, Yakınları ve Medresesi Hakkında Yeni Bilgiler ve Belgeler", *Ulusal Vânî Mehmed Efendi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 7-8 Kasım 2009, Bursa, 17-29.
- İNALCIK, Halil (1999), "Hüsrev Paşa", *DİA*, XIX, 37-40.
- İPŞİRLİ, Mehmet (2007), *Târih-i Na'îmâ, (Ravzatü'l-Hüseyin Fî Hulâsati Ahbârü'l-Hâfikayn)*, II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- KAPLAN, Yunus (2013-I), "Haylî Ahmed Çelebi", <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hayli-ahmed-celebi-mdbir>, (Erişim Tarihi: 20.03.2020).
- KAPLAN, Yunus (2013-II), "Haylî Ahmed Çelebi", <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hayli-ahmed-celebi>, (Erişim Tarihi: 20.03.2020).
- KARATAŞ, Ahmet (2013), *XVI. Asır Türk Edebiyatının Rızâî Mahlaşlı Şâirleri*, İstanbul: İFAV Yay.
- KOÇ, Hamza (2020), "XVII. yy. Divan Şairi Haylî ve Yayınlanmamış Gazelleri", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, XII, 38-48.
- KURTÇU, Nuran (2006), *Hamza-name (16. Cilt) Hamza-name Kahramanlarının Türk Destan Edebiyatındaki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: On Sekiz Mart Üniversitesi.
- KUT, Günay (1986), "Mecmû'a", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler)*, İstanbul: Dergâh Yay., VI, 170-172.

- KVARİANİ, Simon (1980), *Giorgi Saakadze Büyük Savaşçı*, Türkçesi: İbrahim Goradze, İstanbul: Ararat Yayınları.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (2008), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: TTK Yayınları.
- OĞUZ, Fatma Sabiha Kutlar; Müjgân Çakır, Hanife Koncu (2012), *Mehmed Tevfik Kâfile-i Şu'arâ*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- ÖZTÜRK, Orhan (2009), *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*, Ankara: Phoenix Yay.
- PAZARBAŞI, Erdoğan (2003), "Mehmed Vanî Efendi", *DİA*, XXVIII, 458-459.
- TAŞTAN, Erdoğan (2017), "17. Yüzyıl Şairi Hayli Çelebi ve Divanı", *Al-Farabi I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı*, Gaziantep, 746-755.
- YILDIRIM, Nimet (2008), *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul Kabalcı Yayınları.
- YILMAZER, Ziya (2003), *Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi*, II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- YÖNTEM, Ali Canip (1927), "Edebiyat Tedkiklerinde Mecmûaların Rolü", *Hayat Mecmuası*, II, S. 45, 363-364.
- YURTTAŞ, Hüseyin (2014), "Mehmed Vâni Efendi'nin Erzurum, İstanbul ve Bursa'daki Mimari Eserleri", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 33, 58-89.